

Галина МІЩУК

Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859–1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики

У статті проаналізовано склад та джерельну значимість рукописної нумізматичної спадщини В. Г. Ляскоронського, матеріали особового архівного фонду, його рукописи, щоденники, спогади, листування з науковцями різних країн. Висвітлені ґрунтовний внесок ученого у розвиток нумізматики, музейних і бібліотечних колекцій, його наукове оточення.

Історія розвитку нумізматики досліджень в Україні є на сьогодні малодослідженим аспектом розвитку спеціальних історичних дисциплін в Україні в кінці ХІХ – першій третині ХХ ст. Внесок окремих особистостей у розвиток науки та музейної справи України останнім часом також є актуальним для осмислення шляхів розвитку наукової думки.

В історичній науці кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Василь Григорович Ляскоронський був помітною особистістю. Однак його творчість мало вивчена і потребує спеціального дослідження. Він народився в м. Золотоноші (нині Черкаська обл.). У 1885 р. закінчив Київський університет. Був приват-доцентом Московського (1903–1907), Київського (1907–1909) університетів на кафедрі російської історії. У 1909–1922 рр. – професор історико-філологічного Інституту князя Безбородька у Ніжині, де викладав російську історію. У 1922 р. був професором Київського археологічного інституту при науково-дослідничій кафедрі мистецтвознавства, читав курс лекцій з нумізматики. В. Г. Ляскоронський також був членом багатьох наукових товариств: Московського археологічного товариства, Товариства Нестора Літописця, Ісландського історичного товариства «Gibislenzka Bokmentafelag», Київського Товариства історії, старожитностей та мистецтва, Товариства класичної філології при Київському навчальному окрузі, Імператорського Російського військово-історичного товариства та членом ради його київської філії, а також членом історичного товариства при Ніжинському історич-

но-філологічному інституті. Він обіймав посаду завідувача нумізматичного відділу Лаврського музею, був нештатним постійним співробітником Фольклорно-етнографічної комісії ВУАН (1924), членом Всеукраїнського археологічного комітету (1925–1927), членом-співробітником археологічної секції мистецького відділу Інституту української наукової мови (1926). На схилі років його було обрано членом комісії сходознавства, де він почав зводити відомості про знахідки археологічних та нумізматики скарбів східної культури в Україні¹.

Нумізматики матеріали В. Г. Ляскоронського містяться в його особовому архіві (фонд № 216), що зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Його опублікована спадщина представлена у книжковій колекції Київського університету св. Володимира, що нині зберігається у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Діяльність ученого у галузі нумізматики відображають, передусім, біографічні документи з цього фонду: його «Сигікулум вітае» (не раніше 1909 р.) (ф. 90, № 1), «Особиста справа», написана В. Г. Ляскоронським, коли він був професором Київського археологічного інституту у травні 1923 р. (ф. 90, № 2), а також некролог авторства Катерини М[иколаївни] Мельник-Антонович «Василь Григорович Ляскоронський», опублікований у «Записках історично-філологічного відділу УАН, кн. ХХІV (1929) (ф. 90, № 3). Останній містить ґрунтовний огляд діяльності історика й у царині нумізматики.

¹ Ляскоронський Василь Григорович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 331–333; Енциклопедія українознавства. – К., 1993. – Т. 4. – С. 1402; Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський // Укр. іст. журн. – 1990. – № 2. – С. 88–99.

Міщук Галина Анатоліївна, н. с. Міжнародного науково-технічного університету (Житомир).

Авторка високо оцінює внесок ученого у розвиток нумізматики в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Значна інформація щодо його нумізматичних студій міститься у його працях, а також у листуванні з колегами, відомими фахівцями музейної справи, вченими-нумізматами, членами різних наукових товариств.

В особовому архіві вченого чільне місце посідає його наукова спадщина – творчі праці з нумізматики. Серед них слід виокремити матеріали, які, очевидно, використовувалися професором В. Г. Ляскоронським у період викладання ним у Київському археологічному інституті курсу лекцій загальної нумізматики. До таких досліджень належать рукопис його брошури «Нумізматика» (книги 1 та 2) (1922) (ф. 90, № 468), записна книжка «Нумізматика» (1923) (ф. 90, № 469), замітки з нумізматики й про археологічні знахідки (ф. 90, № 481).

Особливу наукову вагу мають рукописи, присвячені вивченню античних монет: «Римські монети» (ф. 90, № 470), перша коректура статті «Римські монети, які знайдено на території м. Києва», опублікованої у збірнику «Український музей» (т. 1), (К., 1927) (ф. 90, № 65). Конкретну інформацію про археологічні відкриття містять нотатки про знахідки римських монет на території України й карти цих знахідок, виконані олівцем (ф. 90, № 64). Ці матеріали представляли надзвичайно змістовні джерела для систематизації конкретних даних стосовно монетних скарбів, знайдених на території України в той період.

Як згодом зазначала К. М. Мельник-Антонович у некролозі, присвяченому пам'яті В. Г. Ляскоронського, великий вплив на формування його наукового світогляду як історика у період навчання у Київському університеті мав професор Володимир Боніфатійович Антонович: «Переважно цікавлячись історією, В. Г. не обмежувався лекціями та працями в семінарі, що провадив В. Б. Антонович зі своїми учнями в Центральному архіві, в нумізматичному та археологічному музеях університету. Він виявляв інтерес до всіх помічних дисциплін; ...і сам починає працювати в археологічному та нумізматичних кабінетах університету»².

Готуючись до магістерського іспиту, він збирав відомості про знахідки старовини, монетних скарбів та поодиноких монет на Полтавщині, Київщині та у самому Києві і публікував їх у київських газетах («О находках римских монет в пределах Киевской и Полтавской губерний и на территории г. Киева») і наукових часописах, зокрема в «Киев-

ской старине», працях Наукового товариства Нестора Літописця. Саме у цей період визначилися інтереси дослідника у галузі вивчення античних монет, а саме давньоримських, поширених на території України. В. Г. Ляскоронський зосередився на малодослідженому на той час питанні вітчизняної археології та нумізматики – вивченні римських монет, які належать до певної доби в римській історії – початку нашої ери. Учений починає ретельно і послідовно вивчати усі знахідки в Україні монет класичного світу, як східних, так і європейських. Монети цього періоду не були для молодого дослідника інтересом колекціонера. Він надавав цим знахідкам великого значення як історичним джерелам, вважаючи їх важливим і вірогідним компонентом для аналізу стародавніх торговельних, культурних та політичних процесів, що відбувалися у Європі, зокрема, для аналізу «зносин Риму, Греції, Візантії, Сходу і Заходу з тогочасною людиною наших країн та культурних взаємин між ними за часів античних та пізніших»³. Результати цього дослідження він оприлюднює у доповіді «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», проголошеній на ХІ Археологічному з'їзді в Києві. Цілком позитивно схвалена доповідь була першим випробовуванням для молодого вченого.

Школа В. Б. Антоновича, а також особисті якості В. Г. Ляскоронського як ученого, який фундаментально працює з джерелами, сформувала його як відомого історика-нумізмата, ґрунтовного вченого. К. М. Мельник-Антонович згадує: «Кожний найдрібніший факт, кожну монету, старанно перетворивши її походження, В. Гр. занотовував, описував, зазначав на мапі, або на плані стародавнього міста, бо таким способом зазначався купецький куток в ньому. Так робив він протягом кількох десятиліть, поки нарешті величезний той матеріал, докладно систематизований та оброблений, склався в велику монографію видатного наукового значіння «Римская монета в пределах России как исторический источник», з кількома картами, ілюстраціями, планами, знахідками монетних скарбів та поодиноких монет разом з речами римської культури, зазначаються торговельні і дипломатичні шляхи давніх часів од західних меж України та південного Помор'я аж до Скандинавії і далі на схід аж до Сибіру». Монографію він почав друкувати під час першої світової війни, але революційні події завадили її вихід друком. До речі, невеличкий витяг з неї був опублікований у збірнику «Український музей» під заголовком «Римські моне-

² ІР НБУВ, ф. 90, № 3, арк. 3 зв.

³ Там само, арк. 9–9 зв.

ти, які знайдено на території м. Київа». Однак, не маючи можливості видати монографію в Україні, автор передав її для друку незадовго до смерті в Берлін, де вона мала побачити світ німецькою мовою ⁴.

Крім вивчення давньоримських монет В. Г. Ляскоронський досліджував і систематизував давньогрецькі монети, знайдені на теренах України. У подальшому він став упорядковувати відомості про візантійські монети і скарби, складав нумізматичні мапи, відзначаючи знахідки римських, грецьких і навіть східних монет, і накладав їх на відомі вже стародавні торговельно-політичні шляхи, як-от старий шлях «з варяг у греки», «великий волзький шлях» і інший – на Литву та західнослов'янське Помор'я, тим самим уточнюючи історичні відомості про розвиток торговельних шляхів та політичних відносин держав ⁵.

Результатом його нумізматичних досліджень були наукові праці, опубліковані за його життя: «О находках римских монет в пределах Киевской и Полтавской губерний», надруковані у київських газетах та «Историческом вестнике» у 80-х і 90-х роках ХІХ ст., «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», у «Трудах ХІ Археологического съезда в 1899 г.» (т. 1) (М., 1901), «Римські монети, які знайдено на території м. Київа» – у збірнику «Український музей» (вип. 1) (К., 1923).

Працюючи у складі Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАК) під час організації Української академії наук, він, дбаючи про збереження цієї спадщини для науки та культури в умовах революційної руїни та перших років радянської влади, приділяв багато уваги питанням суто обліково-організаційного характеру щодо нумізматичних колекцій університету. За свідченням К. М. Мельник-Антонович, «працюючи у важких умовах, безплатно, у холоді, протягом цілої зими, він займався прийомом і пакуванням величезних нумізматичних колекцій колишнього університету, систематизував їх. У цей період після прилучення Товариства до У. А. Н., він продовжував брати участь у його засіданнях, виступив з доповіддю про скарб римських монет, що знайдено в Києві, в 70-х роках ХІХ ст. та про цікаві срібні медальони – військові знаки римських легіонів»⁶.

Для висвітлення наукових інтересів В. Г. Ляскоронського у нумізматичній науці заслуговує на увагу листування, що зберігається в його особово-

му архіві. До його кореспондентів належали сучасники-колеги: історики, нумізмати, археологи, організатори музейної справи в Україні та аматори-збирачі монет. Він листувався як з представниками офіційних наукових установ і академічних товариств, так і з приватними особами.

Так, про нумізматику йдеться у листуванні В. Г. Ляскоронського з українським істориком та нумізмоматом, завідувачем відділу української старовини Чернігівського державного музею Шугаєвським Валентином Андрійовичем. Особливу увагу він приділяв знахідкам римських монет на території колишньої Російської імперії, зокрема, у період підготовки монографії: від 3 січня 1918 р. (ф. 90, № 407). У листах обговорювалися важливі джерелознавчі питання, зокрема, критерії віднесення римських монет до слов'янських територій, а також брошура В. Г. Ляскоронського «О научном значении римских находок», а також питання історії нумізматики, зокрема, розповсюдження у Росії празьких грошей ХІV ст. (добі королів Венцеслава ІІ – Венцеслава ІV) (ф. 90, № 407) тощо.

Листування у той час було однією з важливих можливостей наукового спілкування та отримання необхідної інформації. А для нас це є ще і джерело, що висвітлює певні події. У листі до В. Г. Ляскоронського від 18 грудня 1918 р. В. А. Шугаєвський цікавився його працею про римські монети, оскільки сам планував скласти узагальнений список усіх знахідок римських монет на території Росії, і скаржився на перешкоди та втрати нумізматичних матеріалів, спричинені революційними подіями у Петрограді у 1917 р. Зокрема, його цікавили відомості стосовно скарбів римських монет у Чернігівській губернії, сповіщав про каталог музею Подільського церковного історико-археологічного товариства у листі від 19 грудня 1918 р. (ф. 90, № 406).

Листування В. Г. Ляскоронського містить багато деталей щодо знахідок та власників монет. Так, у своєму листі історик, літературознавець, бібліограф, перекладач В. Доманицький від 24 вересня 1906 р. повідомляв В. Г. Ляскоронському, що йому доставлені римські монети з їх описом і зазначенням місця розкопок в Україні⁷ (ф. 90, № 199). У листі С. Євдокімова від 17 серпня [...] з м. Полонного (ф. 90, № 201) сповіщається, що з газети «Києвлянин» він дізнався про археологічні знахідки старожитних монет, завдяки котрим він визначив

⁴ Там само, арк. 9–10.

⁵ Там само.

⁶ Там само, арк. 6.

⁷ Доманицький Василь Миколайович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 147–149.

власні старожитні монети і цікавився, де можна їх продати. До цього листа додані зразки монет, відбиті на папері.

Важливу роль у студіях В. Г. Ляскоронського з античної нумізматики відіграв той факт, що він листувався не лише з вітчизняними нумізматами, але водночас мав наукові контакти із зарубіжними фахівцями. Так, у період 1917–1927 рр. він підтримував зв'язки зі шведськими науковцями – знавцями археології та нумізматики, про що можна судити з копії листа В. Г. Ляскоронського до професора історії та старожитностей Королівської Академії у Стокгольмі Оскара Альмгрена. Завдяки науковим контактам зі шведськими вченими В. Г. Ляскоронський був ґрунтовно ознайомлений з археологічними знахідками та дослідженнями римських монет у Скандинавії. Важливо те, що через ці зв'язки В. Г. Ляскоронський обмінювався виданнями з нумізматики. Так, професор зі Стокгольму поставив йому необхідну літературу з класичної нумізматики. В. Г. Ляскоронський, у свою чергу, обіцяв йому надіслати видання власної ґрунтовної праці (мається на увазі його монографія «Римская монета в пределах России как исторический источник») з кількома картами (ф. 90, № 158–159).

У матеріалах службової та громадської діяльності В. Г. Ляскоронського розкривається інформація щодо складної долі нумізматичних колекцій після революції та у період діяльності ВУАН. Так, у документах знайшла відображення боротьба між ВУАК та Київським інститутом народної освіти (ІНО) за приміщення, де були розміщені фонди монет, що колись належали університету св. Володимира та перейшли до відання Академії. Реорганізація університету на ІНО автоматично передбачала відчуження колекцій, що не були актуальними для народної освіти і завантажували приміщення бібліотеки ІНО (про що свідчив лист завідувача бібліотеки О. Назаревського від 5 жовтня 1927 р.) (ф. 90, № 101). 3 жовтня 1927 р. Київський ІНО в категоричній формі запропонував, звертаючись до дійсного члена Всеукраїнського археологічного комітету професора В. Г. Ляскоронського, ВУАКові звільнити опечатану кімнату, де знаходилася колекція нумізматичного кабінету (ф. 90, № 101). У зв'язку з цим ВУАК звернувся до Спільного зібрання УАН, Управи УАН та Лаврського заповідника з проханням виділити кошти для перевезення майна та надати відповідне приміщення для його зберігання. Збори ВУАК доручили В. Г. Ляскоронському організувати перевезення Мюнцкабінету до Лаври та підготувати проект організації Музею Мюнців (за підписом президента ВУАК академіка О. Новицького).

Становлення і розвиток нумізматичної справи в системі української історичної науки радянського періоду – у 20-ті роки – розкриваються в офіційній документації службової діяльності В. Г. Ляскоронського. Так, фактичні відомості про стан і організацію нумізматичної справи містяться у звіті за 1924 р. професора В. Г. Ляскоронського, як вже керуючого нумізматичним відділом Лаврського музею при Політпросвіті, від 3 січня 1925 р. (ф. 90, № 98). Згідно з даними цього джерела:

«За рік було: 1. Розібрано, визначено і зареєстровано більш ніж 15 тис. різноманітних монет, медалей і жетонів, складено по кожній галузі монет окремі каталоги. 2. Намічено і одібрано для наукової праці кілька десятків античних монет і медалей для їх фотографування і наукового описання. 3. Підготовлено для виставки цілі низки зроблених знімків різноманітних знаменитостей із ученого, воєнного, релігійного і артистичного світу. 4. В нумізматичній колекції при київському ВІНО визначено, одібрано і упаковано більш ніж 8 тис. різноманітних античних монет, їх перенос в нове помешкання. 5. Одержано від Д. Щербаківського, керуючого археологіч. справами І Державного Музею в Києві, вісім (8) мішечків з старинними монетами, медалями, хрестами, і т. і., знайденими на території Лаври ... 6. Одержано від Ф. М. Морозова монет срібних і 11 олов'яних плombs, паперових кредитів минулих років советських грошей. 7. В колекціях Лаврського музею є медалі, медальони і монети, зроблені із сплаву і із чугуну, котрі, через холодну, зимню температуру вкриваються іржою і марніють. Треба їх одібрати і перенести в тепле помешкання. 8. Сума грошей, потрібна для наукових екскурсій і на купівлю цікавих монет із новонайдених кладів на Україні, була мною означена в одному із попередніх відсотів»⁸.

Однак, незважаючи на складні обставини зберігання та скрутний матеріальний стан у той період, комплектування новими примірниками монет фонду нумізматичного кабінету здійснювалося не лише завдяки дарам жертводавців, але й через купівлю. Так, згідно з актом від 16 листопада 1926 р. комісія у складі зав. нумізматичного відділу музею В. Г. Ляскоронського, зав. відділу станкового малярства К. В. Мощенка та співробітника музею М. О. Новицької визнала необхідним придбати для Музею венеціанський золотий дукат XVII ст. 94 проби, вагою 3,5 грам у гр. Н. А. Коцюбинської, що мешкає у Києві по вул. Жертв революції за

⁸ ІР НБУВ, ф. 90, № 98.

7 (сім) карбованців. Дуката знайдено в селі Стіні Тульчинської округи на Поділлі (ф. 90, № 23).

Лаврський музей для проведення необхідних наукових досліджень був зацікавлений у комплектуванні спеціальної нумізматичної літератури, про що дізнаємося з листа від 11 липня 1927 р. Важливим було налагодження науково-дослідницьких зв'язків з іншими нумізматичними кабінетами. Отже, Лаврський музей двічі звертався до професора С. Л. Гольдіна, що завідував нумізматичним кабінетом колишнього Харківського університету і бібліотекою при цьому кабінеті, з проханням надіслати один примірник Каталогу нумізматичного кабінету. На жаль, професор С. Л. Гольдін не відповів на це прохання, і В. Г. Ляскоронський звернувся до Укрнауки з проханням допомогти одержати Каталог, який було отримано 11 липня 1927 р. (ф. 90, № 489).

До В. Г. Ляскоронського як завідувача нумізматичного відділу зверталися представники інших науково-дослідних установ, музеїв України для атрибуції старожитних монет і медалей з власних фондів. Зокрема, 9 січня 1927 р. представники Волинського державного науково-дослідного музею в Житомирі просили допомоги у визначенні колекції старовинних монет, які навіть були доставлені у Київ завідувачем історичного відділу цього музею Г. П. Ілюченком (ф. 90, № 102).

Вже на початку 20-х років ХХ ст. в Україні планувалася централізована організація обліку історико-культурних цінностей, а саме археологічних і нумізматичних знахідок. Для збирання інформації і статистичних даних про нумізматичні знахідки в різних регіонах України Лаврський музей культів і

побуту розповсюджував у 20-ті роки ХХ ст. серед обласних історико-культурних музеїв обіжники за підписом В. Г. Ляскоронського як завідувача нумізматичного відділу цього музею. Машинописний зразок цього обіжника зберігається в архіві В. Г. Ляскоронського (ф. 90, № 89). Облік музейних колекцій монет мав бути проведений за спеціальною анкетою, розробленою Ляскоронським. Вона мала висвітлити спеціальні відомості про знахідки грецьких, римських та візантійських монет та їхній зовнішній вигляд, а також «1). в какой местности (город, село, деревня, поле, огород, сад, и пр.; 2). если можно, когда именно (год находки) или приблизительно; 3). при каких условиях (если, конечно, они известны); 4). сколько (если известно) монет было в кладе; 5). из какого металла (медь, серебро, золото, электрон, сплав); 6). что изображено на монете: на лицевой стороне и на обратной»⁹.

Підбиваючи підсумки аналізу рукописної спадщини та наукового і творчого доробку В. Г. Ляскоронського в галузі нумізматичних студій та музейної діяльності, слід підкреслити, що в його архіві міститься багато матеріалів, що висвітлюють різні аспекти розвитку науки та історії створення мінцкабінетів, музейних колекцій. В. Г. Ляскоронський як учений зробив вагомий внесок у розвиток історичної та археологічної науки, він має ґрунтовний доробок у цій галузі, однак не менш важливою була його музейна діяльність, завдячуючи якій збереглися нумізматичні колекції університету, проведено первісний облік існуючих колекцій в Україні.

⁹ ІР НБУВ, ф. 90, № 89.

Асоціація бібліотек України інформує

● 175-річний ювілей Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького відзначатиме громадськість України у вересні 2004 р. У рамках ювілейних заходів 24–25 вересня відбудеться Міжнародна науково-практична конференція «Наукова бібліотека: пріоритети розвитку та перспективи». Інформація про конференцію та її програма буде розміщена на сайті Бібліотеки:

<http://www.ognb.odessa.ua>

● 190-річчю з дня народження Тараса Шевченка та 160-річчю заснування Національного університету «Львівська політехніка» присвячується 8-а Міжнародна наукова конференція «Проблеми української термінології *СловоСвіт* 2004», яка відбудеться 6–9 вересня 2004 р. у Національному університеті «Львівська політехніка». Докладна інформація про тематику конференції та вимоги до подання матеріалів, що будуть опубліковані у збірнику наукових праць, можна отримати за адресою:

www.lp.edu.ua\ tc.terminology, E-mail: rytsar@polinet.lviv.ua